

Sodražici (1811—1941), Kronika, Ljubljana, 26/1978, št. 2, str. 88—94. — 15. ŠALj, Fasc. Ribnica, f. XIX, akt 19 — 9. — 16. Ivan Dolenc; str. 398

Janez Ev. Krek, Izbrani spisi, I. zv., str. 8—11. — 17. Štefan Tomšič in France Ivanc: Kočevsko..., str. 38. — 18. Slovenski biografski leksikon I, Ljubljana 1925—1932, str. 110. — 19. Slovenski biografski leksikon I, str. 679. Ločniškar je v letu 1937 pripravil tudi rokopis berila za slovenske šole na Koroškem, ki pa zaradi An-

schlusa ni izšlo. Izjava Franceta Ostanka 23. 7. 1979. — 20. Šolska mapa Velikih Poljan v dokumentacijski zbirki Slovenskega šolskega muzeja. — 21. Po novem osnovnošolskem zakonu iz leta 1869 zlate knjige niso bile več obvezne, čeprav so jih ponekod še vodili. — 22. Šolska mapa Sv. Gregorja. — 23. Šolski list iz leta 1929 (popis šolskega okoliša, zemljepisni prikaz, tloris šole in učiteljskega stanovanja), Dokumentacijska zbirka Slovenskega šolskega muzeja. — 24. Kronika šole v dobi NOB. Šolska mapa Sv. Gregorja.

BOLEZNI VIMENA V LJUDSKEM ŽIVINOZDRAVNIŠTVU

MILAN DOLENC

UVOD

Pri preučevanju zgodovine veterinarstva in starejše veterinarske literature ugotovimo, da so največjo škodo pri goveji živini povzročale kužne bolezni. Zato so boleznim vimena posvečali manj pozornosti. To bi sklepal po tem, ker najstarejša slovenska veterinarska knjiga, slovenski prevod Johannesesa Wolsteina »Bukev od kug inu bolesen goveje shivine, tih ovaz inu svin...« iz leta 1792 pa tudi najstarejše rokopisne ljudskomedicinske bukve o zdravljenju bolezni vimena ne omenjajo, številne druge pa le prav malo. Resnično je postajal problem zdravljenja raznih bolezni vimena vedno bolj pereč, kolikor bolj se je povečala zreja visoko mlečnih krav. Pa vendar vemo, kot je večkrat dejal pokojni prof. dr. Pavšič, da redi slovenska krava slovenskega človeka in da je bil predvsem pri malem človeku velik problem, ali bo dala krava mleko ali ne. Mleko je bil glavno živilo predvsem otrok malega človeka, maslo pa je bilo pogosto edina zabela. Zaradi tega ni čudno, da je kmet skrbel, kako bi ozdravil kravo, ki je zbolela na vimenu.

Znano je, da se je veterinarska služba razmeroma kasno razvila in da je primanjkovalo veterinarjev še precej časa po drugi svetovni vojni, zato so imeli ti le malo časa za zdravljenje »manj pomembnih stvari«, kot je bil npr. mastitis — vnetje vimena. Na drugi strani pa so bili tudi strokovnjaki v glavnem brez moči pri zdravljenju mastitisov, dokler niso dobili antibiotikov.

O VZROKIH IN POIMENOVANJU BOLEZNI VIMENA

O nastanku vnetja vimena so imeli živinorejci večinoma nejasne predstave, kar smo

zasledili včas h tudi v stari veterinarski literaturi, zato ni čudno, kaj vse so uporabljali za zdravljenje. Marsikje so menili, da je prišlo do vnetja, oz. da je vime oteklo zato, ker je kakšna strupena žival oblezla vime ali da je vime nekaj pičilo. Največkrat naj bi bil to »špičmoh«, »špičmeh«, »pičmok« ali »špičmavel«, tj. rovka. Menili so tudi, da je nastalo vnetje vimena zaradi prepaha, zelo pogosto pa so bili prepričani, da je bila krava »zacoprana«, da so nekateri znali pomolsti tujo kravo preko vrvi ali s tem, da so molzli toporišče sekire, ki je bila zabita v tnalno ali drevesni štor. Zaradi tega so uporabljali tudi različne zaščitne načine, da bi obvarovali kravo pred »zacopranjem« ali pa so bolno vime »zagovarjali«.

Za bolezni vimena so uporabljali v raznih predelih različne izraze. Največkrat so jih imenovali »vovčič« in »sajevec«. Dr. Simon Strup¹ razlaga v svoji knjigi ta imena takole: »žabca«, »ovčič« in »sajevec« so tri imena, sploh med slovenskim ljudstvom znana, s katerimi večidel bolezni kerstijo. Če bolezen ni ovčič ali sajevec, je pa žabca in to je trojica bolezni. »Nadalje piše, da se razume pod imenom »ovčič« ali »sajevec« vedno neko vnetje ali prisad«, ako se hudo prikaže, da snet (Brand) nastopi, tudi »črni ovčič« ali »črni sajevec« imenuje. Strupi pravi, da uporabljajo izraz »ovčič« zlasti na Gorenjskem, »sajevec« pa na Dolenjskem. To sem tudi sam ugotovil.

Ponekod so uporabljali oba izraza. Na Koprivniku v Bohinju in drugod na Gorenjskem so rekli »vočo«. V Beki pri Socerbu v Ambrusu v Suhi krajini so rekli »voče«. V Ambrusu in drugje so rekli, da je stopil vovčič v vime. Na Gorenjskem so rekli, da je krava

vovčičeva. V Spodnji Hajdini pri Ptujju so rekli, da je krava »vučlova«. V Jesenovcu pri Zagorju ob Savi so rekli »vovč« ali »vučk« in »vulovo vime«.

Ponekod pa so imeli popolnoma druge izraze. V Preloki pri Vinici so rekli vnetju vimena »jarbolac«, v Dragah pod Gorjanci pa »arbolac«. V Križevcih pri Ljutomeru so rekli, da ima krava žleb, na Koprskem so rekli, da ima krava »ario«, kar pomeni da je zbolelo vime zaradi prepaha.

Podatke sem zbral iz rokopisnih ljudsko-medicinskih bukev, predvsem tistih s čisto veterinarsko vsebino, nadalje iz zapisov nekaterih etnologov, največ pa iz lastnega anketiranja starejših živinorejcev po vsej Sloveniji. Vsega gradiva v tem prispevku ne morem objaviti, ker ga je preveč. Zanimivo bi bilo primerjati zbrane podatke s tistimi, ki so zapisani v najstarejših veterinarskih knjigah o boleznih vimena. Toda tudi tu sem se moral omejiti na eno samo delo strokovnjaka, ki je bil v tedanjih časih med našimi strokovno najboljšimi veterinarji. To je delo dr. Simona Strupija »Nauk spoznanja in ozdravljenja vunanjih in notranjih bolezní kónj, govéd, ovác, koz, prešičev in psov«, ki je izšla kot del Bleiweis—Strupijevega »Živinozdravništva« v letih 1852, 1862 (druga izdaja) in 1885 (tretja izdaja).

KRVAVO IN »POKAŽENO« MLEKO

V bukvah Lovra Humovca,² ki so iz začetka 19. stoletja, je naslednje navodilo za zdravljenje krav, ki imajo krvavo mleko: »Tako se vzame pet korenin jesenskega vrednika, (Potentilla erecta — vse opombe v oklepaju so avtorjeve), 7 korenin špalke (verjetno špajka, Valeriana off.), eno pest krivomočnika (krivomočnik ali krvošljenk, Chelidonium majus), zemi še dobriga vinskiga iesija, gorvlie inu dobru ukup zmeiša ien tu boš taistu živini pet (piti) daiau inu to piačo toku dougu nucai de bo nehala kri z mlekom, tuje ta narbolša racnia za takšnu bolezen gvišnu nuca tudi tok mu dei kader pravie deb bla zacuprana bolezen.«

»Vedež«³ na str. 103 daje navodila: »Če je mleko od zavžitega zelišča rdeče, ali tudi kake druge barve, pomaga včasih tole: skuhaj do dobriga v enem ali dveh poličih (stara mera) zelišča rdečih jagod in daj to kravam piti.«

V »Miru«⁴ se priporoča na str. 23 tale način zdravljenja:

»Če je mleko zavolj bolezní krvavo postalo, pomaga včasih ta pomoček: Vzemi polič kervaviga mleka, perli nekoliko prav

Kader shivino kri giftniga obkide
 žali morešt jrova ali. presne šlitrona
 se pepeli ali ulaga kuhat inu gor
 na tisti kraj verat kir je tista gift

 Kader se šabbe sešitaki naredijo de bo
 ker en koper krave mošijo de na
 meštu mleka le kiru tagra, česki
 more ki kravi spubram vimglizi
 inu en smerdliki vanni šmir se
 sešitako postavit inu tedaj niti
 preshane
 Kader ktava krava sešitaku poveršhe
 Tdaj Tdaj more ene in dni po
 prej po ene šlitir pastki leneniga
 semena mod z firkilo vode šku
 hat inu mlagšno ene šlitirkrad
 na nozi zelu na radno dajat pit

 Kader šli krava oghe pouraghtbi
 taha upami tista vode inu od oni
 ga mleka krava to ngovno sh

A. Janšek, Arcnijske bukke, 1854

dudiga vriska (jesiha), poblodi oboje in daj kravi piti.«

V rokopisni ljudskomedicinski bukvi »Alkerkermes«⁵ (kermes minerali = stibium sulfuratatum rubrum) je v enem poglavju napisano naslednje vraževerno navodilo: »Če je per kravah mlek pokažen se mora od usake krave nekaj mleka pomoust do pou golide in se razbelta dva serpa noter u peč in se verže noter en mal žvepla in se ukup (kupi) en frišen mehir, pa neč glihat zanj in se ta mlek po enem trahteri noter u mehir ulije, in se zaveže in nad vesteje obes in se more tolk cajta vejst (viseti) da se posuši.«

Anton Janžek⁷ daje vraževerna navodila v svojih Arcnijskih bukvah: »Kader se žabe v štali zaredijo de koker en coper krave mouzejo de namesto mleka kri teče, tedaj maži ti kravi s putram vimčič inu smedrldjivi vozni šmir u štale postaut inu tedaj n.h prežene.«

Da bi dajale krave več mleka, so v Alkerkermesu navodila: »Če daš kravi Johannes Öl (Janževo olje), da krava dosti mleka in več putra daje. Je skushenu«. Drugi pa: »Pulfer

von allerhand Blüten. Če daješ tudi v resnici, da se od ene take krave še dvakrat več putra dobi. Ta štupa je od use sorte korenin narejena. Je skušenu.«

BRADAVICE NA VIMENU

Za zdravljenje bradavic na vimenu so uporabljali sredstva in vraže, ki so se jih posluževali tudi pri zdravljenju bradavic pri ljudeh. Naštel bom le tiste, ki so jih uporabljali pri kravah. V vasi Oskrt na Kočevskem so skuhali neke rumene rože in so s tem umivali bradavice petkrat na dan. Baje so bradavice odpadle v nekaj dneh. V okolici Celja so mazali bradavice z ugašenim apnom; v Trebiji v Poljanski dolini nad Škofjo Loko so jih žgali s hudičevo kislino ali lapisom. V Dolenjčicah v isti dolini so bradavice podvezali, mazali pa so jih s strupenicami (*Potentilla erecta*). Z bradavičnikom (*Chelidonium majus*), ki raste po zidovju, so podrgnili po bradavicah v Stavči vasi pri Žužemberku; v Ambrusu so skuhali bršljan in s tem mazali ali pa so skuhali čist bukov pepel, žveplo in nekaj masti in s tem so mazali enkrat do dvakrat. Majhne bradavice so baje kmalu izginile, tiste tanke in podolgovate pa so morali večkrat namazati.

V Podjuni na Koroškem so krave, če so imele breze (bradavice) na mudselnu (sescih), morali prekrstiti; če je bila prej npr. Breza v Belo ipd.⁸ Tam tudi menijo, da pomaga, če »breze« našteješ na sukanec, narediš »tolk knofou kol' je brez« in deneš pod kap. V Prelesju ob Kolpi so bradavice podvezali, o mlaju pa so jih križali in zagovarjali. S črnim polžem so mazali bradavice v Bučah pri Kozjem, nato so dali polža na skrivno mesto; ko je polž poginil so baje izginile tudi bradavice. Na luno so gledali v Šoštanju, da bi zginile bradavice ali so jih mazali s človeškimi iztrebki, pri tem pa so nekaj žebrali (zagovarjali). Krave, ki so imele bradavice, so v Vinici zapeljali na mladi petek (tj. prvi petek po mlaju) na dvorišče, kjer so pripravili strto kolo kmečkega voza. S kosom polmljenega kolesa so potegnili po bradavicah, nato so vodili kravo nazaj v hlev. Tisti, ki je vodil kravo, se ni smel ozreti, sicer bradavice niso izginile.

ZDRAVLJENJE MASTITISA, KOT GA NAVAJA NAJSTAREJŠA VETERINARSKA LITERATURA

Pređen bom navajal, kaj so posamezni avtorji priporočali za vnetje vimena, bom razložil, kaj je za vzrok vnetja in oteklega vimena navedel naš slovenski pisec dr. Simon Strupi.¹ Strupi piše, da je vzrok za oteklavo vime »zaostano mleko, še brez vsake po-

sebne bolezni; vime s kervjo zalito, ker je vime vneto; če se mlečne žlezice z mezgo zalijejo, ki se sterdi in terdino vimena napravi; včas'h se vneto vime gnojiti začne in notranji gnoj je vzrok otekliga vimena.«

Strupi piše, da so vzroki naslednji: »Zaradi mehaničnih vzrokov, udarec ipd; po prehlajenju; pred telitivijo ali kmalu po teletu se vname včasih po silnem navalu krvi v vimenu. Tudi pregosto, premastno mleko zna vime vneti, zlasti če se krava nemarno molze, da se vselej prav čisto ne zmolze, ker zadnje mleko je narbolj mastno, ali če ima krava tisto navado, da mleko zadržuje; tudi takrat, če se mlada nanagloma odstavi, se pri živini, ki ni za molžo, rado vime vname po zastanim mleku. Včasih tudi po bolezni v gobcu in na parkljih pritisne prisad na vime. — Nespametno pa je v tiste prazne vraže verjeti, da zmore kaka coprnicca ali kakšna druga sovražna babelca ali kak berač živini narediti, da mleka ne da.«

Za zdravljenje priporoča Strupi naslednje: »Če se je vime po udarcu vnelo, kar se vendar le malokdaj zgodi, so koristni merzli ovitki, ali se da vedno z merzlo vodo močeno ilovico, kateri se nekoliko kuhinjske soli ali jesiha pridene, in bolno vime namaže. — Če pa to vnetje že dalj časa terpi, brez posebne vročine in bolečine, in so se že sterdine začele napravljeni, je posebno koristna maž iz 1 kvintelca (3,90 g) kafre na pol lota (1 lot je 1,86 g) čiste masti. Tudi prav koristna je maž iz laneninega olja, katerimo se na 1 lot pol lota smodnika pridene. Pri drugih vnetjih vimena pa, ki ne izvirajo iz unajnega silniga poškodovanja, ampak prehlajenja ali drugih notranjih vzrokov, ktere so gori zapisali, je merzlota zlo škodljiva, ker po nji se mleko še bolj sterdi in zastaja: takrat je potrebno spiranje z gorko ječmenovo vodo ali vodo laneniga semena, spira se lahko s kako gobo ali mehko cunjjo, štirikrat na dan, vselej po pol ure ali še dlje, po tem se moko vime dobro obriše, da je suho in se ne prehladi, in berž potem se namaže vselej vime s frišnim lanenim ali laškim oljem ali s kakšno drugo čisto, nežarko mastjo, da vime za tisti čas, ko se ga z gorko vodo ne spira, v gorkoti obderži, ta maž tudi meči napeto terdo vime.

Posebno dobro je tudi, ako se večkrat na dan škafo z vrelo ječmenovo vodo pod vime postavi, da ta soparca v vime puhti in ga meči. Vselej po tem se mora vime tudi z oljem ali mastjo namazati.

V posebno hudim vnetju živine kaj dobro dene, ako pas iz mehkega platna tako čez vime napravimo, da skozi narejene luknje zamorejo sesci vun moleti, pas pa, ki se na

hrbtu skup zveže, napeto in boleče vime rahlo podpira in gori derži.

Če je narhuji prisad že en malo odjenjal, zamoremo dva ali trikrat na dan namesto samiga olja ali masti gori imenovano mazilo napraviti iz olja ali masti in smodnika.

Če je že en del vimena vterdil, je koristna maž, ki se iz štirih delov laškiga olja in iz eniga dela salmjakovca in kafre napravi; le če te oterdine že dalj časa terpe in če so znamenja že popolnoma minula, je koristna jodova maž ali jodova tinkura«.

ZDRAVLJENJE VIMENA V LJUDSKEM ŽIVINOZDRAVNIŠTVU

Za zdravljenje vnetega vimena so uporabljali živinorejci največkrat razne maščobe, s katerimi so mazali bolno četrt ali celo vime. To je bilo največkrat surovo maslo, »laško« olje, neslana prašičeva mast, mleko salo idr. Nekateri so pred mazanjem izpirali vime s kamiličnim zvarkom, milnico, slano vodo, idr. Tako so v Cerovem logu pri Šentjerneju na Dolenjskem in v Mačkovcu pri Žužemberku ter v Drašičih v Beli krajini umivali bolno vime z ječmenovo vodo ali milnico. V Zatoľminu so imeli navado, da so umivali z močno milnico, v Podgori v Loški dolini so za to uporabljali tople prašičeve pomije, v Jesenovcu pri Zagorju so spirali s česnovno vodo; v Trenti pa so kar celo noč vime izpirali s kamiličnim čajem. V Bučanih pri Ljutomeru so umival z mrzlo vodo; v Žvirčah v Suhi krajini s slano vodo; v Zadrugi pri Dupljah na Gorenjskem so umivali s stolčeno smetano ter nato namazali vime s poparjenim lanenim semenom. V vasi Morava na Kočevskem so umivali s človeškim urinom; v nekaterih krajih so spirali s »šnopsom«. V Tiroseku pri Mozirju so prerezali krompir na polovico, ga močno osolili in skuhalo ter so nato s to vodo umivali bolno vime.

Razen zgoraj omenjenih maščob so uporabljali za mazanje vimena v Brezovici pri Vojniku gosjo mast, v Kotredežu pri Zagorju ob Savi kurjo mast, ali pa so zmešali skupaj med in jajca ter to uporabljali kot mazilo. V Borštu pri Gradacu v Beli krajini so mazali maslo na vime z narobe obrnjenim starim klobukom. V Posočju so uporabljali naslednja sredstva: v Kobaridu so menili, da je »skutnica« (juha od skute) dobra; v vasi Soča so mazali s »sadlom«; v Trenti so poleg olja in masla uporabljali »smrdljivo olje« (brinovo olje). V Beki pri Socerbu so mazali vime s »cvetom« (smetana nezavrelega mleka). V Dvorih na Koprskem so mazali s sveže pomolženim mlekom. S kislim »vrhnjem« (smetano) so mazali v Radoslavcih pri Ljutomeru; v okolici Jesenic na Gorenjskem pa so ma-

zali z maslom, raztopljenim v vročem mleku. V vasi Žvirče v Suhi krajini so mazali s »špehom«; v vasi Višnje, ki je tudi v Suhi krajini, so zmešali bukov pepel z mastjo. V Lozicah v zgornji Vipavski dolini in v Podreči pri Medvodah so mazali otečeno vime s peno od pinjenega mleka. V Srednji vasi pri Golniku so uporabljali prve kaplje pomolženega mleka. V Žirovskem vrhu so uporabljali sežgano smetano; v Spodnji Krašnji v občini Domžale so petkrat na dan mazali z mlekom vnete četrti; v Praprotnem pod Veliko planino so mazali s prvimi curki vnete četrti. Nasprotno so v Jezeru pri Trebnjem na Dolenjskem uporabljali zadnje curke pri molži. V tej vasi so uporabljali tudi salmijak ali kafro s »šnopsom«. Na Malenskem vrhu v Poljanski dolini nad Škofjo Loko in v vasi Četena ravan so zmešali rože strupenice (*Potentilla erecta*), ki rastejo med grmovjem in so jih popekli v smetani ter s tem mazali. Pogosto so tudi masirali bolno vime, iztiskali sesirjeno mleko iz bolne četrti. Na spodnjem Krasu so nasekljali krompir, ga oprazili na olju in s tem mazali bolno vime. Na Štefanji gori pri Cerkljah na Gorenjskem so mazali z gnilimi jabolkami ali s peno od mleka. V Komendski Dobravi so tudi uporabljali peno od sveže pomolženega mleka, toda mazali so od zgoraj navzdol. Tudi v Boninih na Koprskem so uporabljali peno od mleka. S peno od mleka so mazali tudi hraste na seskih. V Senožečah so stolkli skupaj olje in vodo.

V Goriči vasi pri Ribnici na Dolenjskem so zmešali drobno zdrobljen smodnik, med in mleko tako, da je bilo precej gosto in so s tem mazali. V Kremeniku pri Ribnici mažejo z »bivko« tj. brinovim cvetom od žganjakuhe. Na Krajnem Brdu v občini Domžale so uporabljali »lorberjevo žaubo« ali lovoroovo olje. V Podjuni na Koroškem so nastrgali v urin milo in s tem so trikrat na dan mazali.⁷ V Prečici pri Brežicah so mazali z želvinim oklepom. V Žabnici pri Kranju so mazali s »čundom«. To so bile saje iz leščerbe, za katero so uporabljali laneno olje. Z laneno krpo so mazali vime s temi sajami. Vime je bilo sicer črno, vendar je, kot so trdili, pomagalo. V Miklavžu pri Taboru v Savinjski dolini so napravili mazilo tako, da so stolkli lovoroovo seme in to zmešali v kuhanem maslu. V Ostriški vasi v občini Žalec, nedaleč od preje imenovane vasi, pa so stepli dva jajčna beljaka v sneg in v to so primešali kozarec olja. V Klečah pri Ljubljani so primešali kafro med mast in mazali petkrat na dan s to mažo. V Zmincu nad Škofjo Loko so zmešali »purfel« (smodnik) med olivno olje, ki so ga marsikje na kmetih imeli pri hiši kot zdravilo ali pa so uporabljali »lorberjevo žaubo«. Na Sv. Vrhu

nad Mokronogom so oprazili drobnjak na olju in ko se je ohladil, je bil uporaben.

Marsikje na Dolenjskem pa tudi na Gorenjskem sem še za časa svoje prakse ugotavljal, da so mazali bolno vime z medom ali pa kot npr. v Pijavicah pri Mokronogu zmešali za to rabo med in maslo.

V svoji praksi sem pogosto naletel, da so imele krave, ki so imele bolno vime, navezane na vime vreče, napolnjene z vročimi snovmi, z drobirjem, otrobi, ječmenom in podobnim. Taisto sem zvedel pri anketiranju. V Bovcu so dajali obkladke z milnico, v Zahomcu v Savinjski dolini so dajali obkladke osoljenega kisa, v Lazah nad Škofjo Loko so navezali kuhan ječmen, v Ambrusu »istriji« ali »trje« (drobir); v Stari Fužini v Bohinju so navezali poparjeno laneno seme.

Vneto vime so ponekod poskušali zdraviti z gretjem tudi na ta način, da so z razgreto ponvijo mazali vime: Podpeč pri Dobropoljah, v Ambrusu in Dragi pri Šentrupertu na Dolenjskem. V Dragah pod Gorjanci so razgreli »tiganj« (ponev), pod bolno kravo pa nastlali »aptovino« ali »alugo«, neka zelišča. V Šmartnem ob Dreti so močno segreli omelo za krušno peč in s tem »očohali« bolno vime.

Ponekod so imeli še posebne navade. Na Črnem vrhu pri Taboru so navezali na bolno vime bezgovo listje, na Blečvrhu pri Trebelnem so z oslo za brušenje kose podrgnili bolno vime. V Beli krajini so ponekod ulivali kravi, ki je imela vneto vime, štirikrat na dan zavrelico, narejeno iz sedmih strokov česna, prgišča kamilic in saj, kolikor so jih zajeli s tremi prsti. Nato so ulili še četrtinko olja; če ni takoj pomagalo, so ponoči še štirikrat isto ponovili.

Posebne navade so imeli Bohinjci. V Podjelju so prerezali kožo na vimenu ob nogi tiste četrti, ki je bila bolna. Rezali niso pod repom, pač pa so zarezali vedno vodoravno; če pa je bilo treba, so prerezali na obeh straneh. Pri tem so morali paziti, da niso prerezali kakšne večje žile. Tudi v Stari Fužini so rezali vodoravno na obeh straneh na mestu, kjer začne vime ob trebuhu. Na Koprivniku pa so prav nasprotno »rezali« kožo pod repom, na ušesih in na vrhu vimena. V Srednji vasi so zarezali kožo na dveh do treh krajih na vimenu.

Zelo pogosto so po vsej Sloveniji zdravili vime s podkajevanjem vimena. To si razlagam tako, da so poskušali zdraviti z gretjem; kar pa so vse uporabljali za podkajevanje, pogosto meji na vraže in mistiko. Nerazumljivo mi je, zakaj so v mnogih krajih uporabljali za podkajevanje prav jezeve kože. Na Štajerskem in na Dolenjskem so hodile ženske po vaseh in prodajale v ta namen suhe jezeve

kože. Jezeve kože so uporabljali v Beli krajini v vaseh Preloka pri Vinici, v Vinji vasi in Koroški vasi pod Gorjanci, v Občicah pri Črnomlju, v Dolenji Straži, v Bučah na Kozjanskem, Stražišču pri Kranju, v Brezjah pod Nanosom in drugod.

Da bi pomagal »božji blagoslov«, so dajali na žerjavico za podkajevanje zelenje od cvetnonedeljske butare (v nadaljnjem besedilu butare), »ivanjske rože« in rože od procesije na Telovo. Cvetje oziroma zelenje od butar so uporabljali za podkajevanje v Beli krajini v vaseh Zagodec ob Kolpi (bršljan in brinove vejice), isto so uporabljali tudi v Starem trgu ob Kolpi, Primosteku, Drašičih, Slamni vasi in Delaču ob Kolpi, (mačice in oljčne vejice) ali »šibice« (palice od butar). V Podjelju v Bohinju so kadili rože od »hbanice« (butare), v Soči »cvetje« (od butare), v Oskrtu (Vas — Fara ob Kolpi).

Na hribu v Loški dolini so uporabljali »žegnane šibice«, v Gajevidi pri Ptujju so kadili šibe od »presneca« (butare). Tudi v Podpeči v Dobropoljski dolini so uporabljali »žegnan les«; v Mostah pri Komendi zelenje od butare, v Mazorah nad Spodnjo Idrijo so kadili vejice od »oljke« (butare), v Srednji vasi pri Golniku od »gobance« (butare), v Šmartnem ob Dreti zelenje od »snopa« (butare).

»Ivanjske rože« so bile blagoslovljene rože oziroma zelenje, s katerim so o kresu (sv. Janez Krstnik, 24. junija) spleli venčke in z njimi okrasili okna. Te rože so posušili in jih spravili, ker so bile blagoslovljene in so služile kot »zdravilo«. S temi so podkajevali v Gradišču pri Divači, v Beki pri Socerbu, v Ziljah pri Vinici. V isti namen so uporabljali tudi posušeno cvetje, ki so ga trosili na Telovo: v Kubedu, v Beki in Moravi na Kočevskem. V Beli krajini so pri tem pokrili kravo s prtom, ki je bil pogrnen na božični mizi in je na njej ležal tudi čohalnik. V Delaču ob Kolpi so kadili rože od »telovega pušlja«.

Kadilo iz mravljišča so uporabljali za podkajevanje v Srednji vasi pri Golniku in na Podjelju.

Skledčke, ki ostanejo od semenske repe, so uporabljali v isti namen v Vinji vasi pri Golniku so kadili z »repnim obodom« tj. z ostanke od repe, ko se odstranijo poganjki, ostalo pa strohni. Isto so uporabljali v Zatoľminu in na Malih Vodenicah nad Kostanjevico na Krki. V Stari Fužini v Bohinju so pokajevali suhe »štible« od semenske repe.

V Vinji vasi pri Golniku ter v Bačni v Poljanski dolini nad Škofjo Loko so uporabljali tudi čebelne satnice, kot so to imenovali na Bačni »vašino«.

Brinove jagode in brinove vejice, ki so bile znane kot zdravilno sredstvo v stari medicini, so tudi uporabljali kot kadilo. Na Dovjem na Gorenjskem so dali na žerjavico, ki je bila v lončenem loncu, brinove vejice, kravo pa so pokrili z odejo. Isto so delali tudi v Šegovi vasi v Loški dolini.

Za podkajevanje so uporabljali še naslednje: v Podjeljah je moralo biti, da bi koristilo, devet stvari: »masje« (mačice), oljka, »krape« (brinje), »črna sveča«, ki je bila narejena iz več vrst smol in planinskih rož, »kapsno seme« (od zelja), ostanki od semenske repe idr. Na Gorjušah so kadili s »smrdljivcem«, v Krajnem Brdu suho hrastovo skorjo, v Spodnji Hajdini pri Ptujju z vratičem (Tanacetum vulgare), v Pijavicah pri Trziču na Dolenjskem »črnabu« (Scrophularia nodosa), ki raste v vinogradih in je velika kot kopri-va. V spodnjih Mladetičih pri Trzišču so žgali »žbro« (verjetno Lamium album), ki raste bolj v hribih, je do en meter visoka ter ima rjavo seme. V Goriških Brdih so podkajevali senen drobir, kamilice ali »verh« (virh, Asarum europeum), v Malih Vodenicah šipkove vejice, »gamilice«, narezano čebulo in saje iz peči. V Višnjah v Suhi krajini so dajali na žerjavico gadove glave; v Zmincu nad Škofjo Loko oljko ali pajčevino iz »vetra«, tj. zunaj hiše. V Boninih so uporabljali kačje kože ali smodnik, v Beki pri Socerbu neke rdeče rože; na koroškem »mračnike« (netopirje) in kras-tače.⁸ Nadalje so uporabljali v Čepljah ob Kolpi temjan (verjetno timjan); v Šmartnem ob Dreti pa kačji lev.

V Špeharjih pri Vinici so skuhalo drobir in zažgali debel plav papir ter so s tem »banjali« vime. V bližnjih Damljah so dajali na žerjavico »trinje« (drobir), v Ziljah pri Vinici so kuhali repo in s tem parili bolno vime. Na Igu pri Ljubljani so kadili stare »škarpe«, v Senožečah pri Zalogu pri Golniku s smolami,

v Ortneku pri Ribnici in v Markovcu pri Ložu so nastrgali na žerjavico koščke volčjega mesa. V Prekmurju so ogrevali vime s paro od treh kuhanih čebul, v vasi Krog pri Murski Soboti so dajali na žerjavico kačji lev ali hrastovo skorjo; v Šmartnem ob Dreti kačji lev.

V Kobaridu so žgali na žerjavici rog ali parkelj; v Dolenji vasi pri Ribnici gepelnovo (ptič) perje. Pri tem so krave pokrili. V Lazah ob Kolpi so poparili drobir in s to soparo so grel približno dvajset minut, dokler se ni ohladilo. V Biški vasi pri Novem mestu so parili s »sempirjem« (drobirjem); v Stražišču pri Kranju so v stari posodi razgrel kamenje, ga deli pod kravo, kravo pa dobro pokrili.

Vraževerni načini »zdravljenja« so bili npr. naslednji: v okolici Tolmina so dajali na žerjavico pajčevino iz treh kotov; v Bučah na Kozjanskem so podkajevali s slamo od treh vogalov strehe, s trskami od treh pragov in trskami od treh okenskih okvirov. V Tiroseku pri Mozirju so dajali na žerjavico »pičmoka« (rovko).

Na Ubelskem pri Razdrtem so zaščitno podkajevali, da se ne bi napravil »prisad«. Tudi v Bačni v Poljanski dolini nad Škofjo Loko so na veliki četrtek podkajevali vime, da kravam ne bi oteklo.

OPOMBE

1. S. Strupi: Nauk spoznanja in ozdravljenja vunanjih in notranjih bolesin kónj, govéd, ovác, koz, prešičev in psov. IV. del »Živinozdravništva«, 1852. 2. L. Humovec: Živinozdravniške bukve, rokopisne ljudskomedicinske bukve iz prve polovice 19. stol. — 3. »Vedež« I, Ljubljana 1848. — 4. »Mir«, Celovec 1883. — 5. Alkermes, rokopisne ljudsko medicinske bukve iz 1850. — 6. A. Janžek: Arcnijske bukve, rokopisne ljudskomedicinske bukve, 1854. — 8. V. Moederndorfer: Ljudska medicina pri Slovencih, Ljubljana, 1964.

